

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی فارسی و علوم اجتماعی پایه ششم ابتدایی از حیث توجه به هویت ملی بر محور استانداردهای مصوب

اکبر جدیدی محمدآبادی*

عضو هیئت علمی، علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۰/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۱/۲۹

Analysis of Farsi and Social Sciences Textbooks' Content of Sixth Grade of Elementary School from Viewpoint of Attention to National Identity on basis of Authorized Standard

A. Jadidi Mohammadabadi*

Faculty Members, Education Sciences, Payame Noor University

Received: 2015/02/18

Accepted: 2016/01/18

Abstract

This study is analyzing school texts with paying attention to national identity in sixth grade of elementary school. The research is a descriptive study in applied researches group. For studying components, content analyzing was used that is a scientific method for studying documentary contents. The population is Farsi and social sciences textbooks in sixth grade of elementary school. For data analysis, descriptive statistics (including frequency distribution, percentage, mean and charts) were used. The obtained results from the present study shows that there is paying attention in the books Social Sciences and Farsi to some symbols like Geography, natural - national places, Iranian celebrities and culture. Some symbols like flag, national anthem, official calendar, ethnicity, national literature, Iranian myths, historical and national places and Iranian art are not paid enough attention. Some symbols like religion are not paid attention at all. So, according to the results of this study, the content of (text and image) in *Social Sciences* and *Farsi* didn't pay attention to the subject of national identity symbols suitably.

Keywords

Content Analysis, National Identity, Farsi, Social Sciences.

چکیده

این پژوهش به تحلیل کتب درسی از حیث توجه به هویت ملی در پایه ششم ابتدایی پرداخته می‌شود. پژوهش حاضر از نوع توصیفی است که در گروه تحقیقات کاربردی است. برای بررسی مؤلفه‌ها، تحلیل محتوایی که یکی از روش‌های علمی برای بررسی محتوای مدارک اسنادی است، استفاده شد. کتاب‌های درسی فارسی و علوم اجتماعی پایه ششم ابتدایی به عنوان جامعه آماری انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از آمار توصیفی (شامل: جدول فراوانی، میانگین، رتبه درصدی) استفاده شد. یافته‌های به دست آمده از پژوهش حاضر دلالت بر آن دارد که در کتاب‌های اجتماعی و فارسی بخوانیم به برخی نمادها مثل جغرافیا و مکان طبیعی - ملی، مشاهیر ایرانی و فرهنگ در حد نسبتاً مناسب توجه شده است. برخی نمادها مثل پرچم، سرود ملی، تقویم رسمی، قومیت، ادبیات ملی، اساطیر ایرانی، مکان تاریخی و ملی و هنر ایرانی کم توجه شده است و به برخی نمادها مثل دین اصلاً توجه نشده است؛ بنابراین طبق نتایج این پژوهش محتوای (متن و تصویر) کتاب‌های اجتماعی و فارسی بخوانیم به طور متعادل و متوازن به موضوع نمادهای هویت ملی نپرداخته است.

واژه‌های کلیدی

تحلیل محتوا، هویت ملی، فارسی، علوم اجتماعی.

مقدمه

آموزش و پرورش بستر توسعه انسانی است و توسعه انسانی کلید توسعه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی است. دست‌اندرکاران حکومت و رهبران فکری جامعه باید بر این نکته باور داشته باشند و برای رسیدن به توسعه انسانی، برنامه‌ریزی صحیح و علمی و هدف‌دار و اقدامات عملی انجام دهند. این هدف تحقق پیدا نمی‌کند مگر با تقویت نظام آموزشی به ویژه آموزش و پرورش. نقشی که کتاب درسی، برنامه تربیتی مدارس و معلمان می‌توانند در تأمین هدف، هویت‌آفرینی و هویت‌باوری فرزندان این سرزمین ایفا کنند بسیار بزرگ و مهم خواهد بود (علیرضایی، ۱۳۸۵).

هویت دارای انواع، سطوح و سلسله مراتب مختلفی است اما در یک دسته‌بندی کلی می‌توان دو نوع هویت را از یکدیگر متمایز کرد: هویت فردی یعنی همان چیزی که فرد به واسطه ویژگی‌ها، خصوصیات یگانه و منحصر به فرد خود مورد شناسایی قرار می‌گیرد و در عین حال از دیگران متمایز می‌شود و هویت جمعی که عبارت است از تعلق خاطر تعدادی از افراد به امور مشترک با عنوانی خاص. چنین تعلق موجب احساس همبستگی و شکل‌گیری یک واحد جمعی می‌شود که با عنوان ما از ماهای دیگر جدا می‌شود. یکی از جامع‌ترین بخش‌های هویت جمعی هویت ملی است که فراگیرترین و در عین حال مشروع‌ترین سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی است (لقمانی و خامسان، ۱۳۸۹).

تعریف معیارها و استانداردهای عمومی منابع آموزشی و تربیتی بر عهده سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی است.

- جذابیت شکلی و ظاهری
- خلاقیت و نوآوری
- رعایت قواعد زبان و خط فارسی
- رعایت اصول بهداشتی و ایمنی
- سهولت به‌کارگیری
- صحت و دقت علمی
- تناسب محتوا و روش‌های ارائه با مشخصات و اهداف برنامه درسی و رشته تحصیلی
- رعایت و ترویج ارزش‌های دینی، فرهنگی و اجتماعی جامعه اسلامی - ایرانی
- متناسب با ویژگی‌ها و نیازهای مخاطبان مبتنی بر روان‌شناسی رشد

- بروز بودن و تناسب با مقتضیات زمان
- سادگی و روانی محتوا

• سازمان‌دهی مناسب محتوا

• توجه به متون علمی تمدن اسلامی - ایرانی (آیین‌نامه سازمان‌دهی منابع آموزشی و تربیتی، مصوبه، ۱۳۸۹: ۸۲۸).

هویت، پاسخی به چیستی و کیستی هر فرد است و در واقع مجموعه خصوصیات است که شخص را از دیگران متمایز می‌کند. از این رو هیچ انسانی نمی‌تواند بدون داشتن هویت به حیات اجتماعی خود ادامه دهد؛ بنابراین یکی از مسائل مهم و بحران‌های دوران نوجوانی، تشکیل هویت و انسجام خود است که اریکسون در نظریه خود به آن می‌پردازد (ماسن^۱ و همکاران، ترجمه یاسایی؛ به نقل از منادی و صادق‌زاده، ۱۳۸۷).

هویت انواع مختلفی دارد، مانند هویت ملی، دینی و فرهنگی، در این میان جایگاه هویت ملی نسبت به انواع دیگر هویت، بالاتر است. بحث از هویت یکی از اساسی‌ترین و جدیدترین مباحث عصر مدرن و پسامدرن است که پس از رنسانس پدید آمده است (میلر^۲؛ به نقل از منادی و صادق‌زاده، ۱۳۸۷).

هویت ملی عبارت است از مجموعه ویژگی‌ها، وابستگی‌ها و پیوندهای جغرافیایی یا تاریخی، فرهنگی، حماسی و قومی که زندگی انسان را در برمی‌گیرد و عضو جامعه به آن می‌بالد و افتخار می‌کند (روح‌الامینی؛ به نقل از منادی، ۱۳۸۷). هویت ملی نمادهای مختلفی دارد که از جمله آنها می‌توان به پرچم، سرود ملی و تقویم رسمی (صادق‌زاده، ۱۳۸۶)، مکان‌های تاریخی (میرمحمدی، ۱۳۸۳)، جشن‌های ملی (شیخ‌وندی، ۱۳۸۳)، قومیت: ترک، لر، کرد، آداب و رسوم، گویش‌ها، لهجه‌ها، هنر ملی (موسیقی، نقاشی، معماری، قالبی، کارهای دستی مثل قلم‌زنی و خاتم‌کاری)، مشاهیر ایرانی (ادبی: مولوی و حافظ، علمی: بوعلی سینا، سیاسی: امیرکبیر، امام خمینی، هنری: کمال‌الملک، نظامی: چمران، صیاد شیرازی)، دین (زرتشت، اسلام، عرفان و تصوف)، مکان‌های تاریخی ملی (تخت جمشید، میدان نقش‌جهان، حمام فین کاشان، ارگ بجم)، سیاست (حفظ تمامیت ارضی، دفاع از سرزمین، وجود قوانین)، جغرافیا (نقشه ایران، مرز)، مکان‌های طبیعی ملی (خلیج فارس، دماوند)، اساطیر ایرانی (رستم، سهراب، سیمرغ)، ادبیات ملی (شعر، شاهنامه مثنوی معنوی، رباعیات خیام)، آداب و رسوم: اعیاد، شب یلدا، سیزده به در مهرگان، عروسی و عزا، لباس: حجاب، چادر، لباس محلی،

1. Mesen
2. Miller

صمیمیت و همدلی میان سیاست‌گذاران، مجریان نظام آموزشی و همچنین دانش‌آموزان ایجاد می‌کند (ملاصدقی، ۱۳۷۸)

- توسعه هوشیاری گروهی (در نظر آوردن دیگران و ایجاد گروه‌های انسانی، درک نقاط مشترک ملی و همبستگی ملی)

- اعتلای فرهنگی و ظهور تمدن و پیشرفت

- شکل‌گیری هویت ملی مانعی در برابر تهاجم فرهنگی

- مانعی عظیم در برابر پدیده فرار مغزها (فیاض، ایمانی قوشچی، ۱۳۸۹).

کتاب‌های درسی منعکس‌کننده هدف‌های تربیتی مطلوبی هستند که سیاست‌گذاران نظام آموزش و پرورش در جستجوی دستیابی به آنها می‌باشند. این منابع آموزشی، در کشورهایی با سیستم آموزشی متمرکز اهمیتی چند برابر پیدا می‌کنند. در راستای شکل‌گیری هویت ملی دانش‌آموزان، کتاب‌های درسی نقش تعیین‌کننده‌ای را در تکرار و تنفیذ هویت به خصوص هویت ملی ایفا می‌کنند. کودک در جریان تربیت در دوره‌های ابتدایی و راهنمایی نخستین مفاهیم و انگاره‌های مربوط به هویت قومی و ملی را می‌آموزد و رابطه عاطفی - خردمندانه «خود» را با دیگران آشنا و نا آشنا، درونی می‌سازد و «من» فردی را با «مای» خانوادگی و به تدریج به «مای» قومی - ایلی و بالاخره به «مای» ملی - دینی و در نهایت «مای» جهانی اعتلا می‌بخشد (شیخاوندی، ۱۳۸۰؛ به نقل از فیاض و ایمانی قوشچی، ۱۳۸۹).

کتاب‌های درسی باید هم در زمینه دادن اطلاعات و ایجاد آگاهی‌های لازم و بالا بردن قدرت تجزیه و تحلیل فراگیران بکوشد و هم از نظر عاطفی آنها را تحت تأثیر قرار داده و احساس مثبت نسبت به هویت ملی در سطوح بالای عاطفی در آنها ایجاد نماید (طالبی، به نقل از فیاض و ایمانی قوشچی، ۱۳۸۹).

پژوهش حاضر به بررسی محتوای کتب درسی (فارسی و علوم اجتماعی) پایه ششم ابتدایی با توجه به هویت ملی بر اساس استانداردهای مصوب می‌پردازد. با توجه به موضوع پژوهش، یافته‌های این تحقیق را می‌توان برای سیاست‌گذاران، مدیران و مجریان آموزش و پرورش، تولیدکنندگان منابع و رسانه‌های آموزشی و تربیتی در زمینه هویت‌یابی دانش‌آموزان به کار بست، لذا در ادامه به نحوه کاربست یافته‌های این تحقیق توسط هر کدام از بخش‌های فوق اشاره خواهیم کرد.

این پژوهش می‌تواند به سازمان آموزش و پرورش به عنوان یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین نهادهای متولی امر آموزش و تربیت کودکان و نوجوانان در برنامه‌ریزی کارشناسانه کمک

غذاهای ایرانی: شله زرد، خصوصیات اخلاقی مثبت: احترام به بزرگ‌ترها، خون‌گرمی، مهمان‌نوازی، عشق به والدین، تعارف، خصوصیات سیاسی یا ملی مثبت: میهن‌پرستی، استقامت، استقلال‌طلبی، مذهبی بودن: توجه به مسائل ملی مثل نذر، وقف، شرکت در مراسم عاشورا اشاره کرد. (داوری اردکان، ۱۳۸۶)

هویت ملی به مثابه پدیده اجتماعی سیاسی، زاینده عصر جدید است که ابتدا در اروپا و آنگاه از اواخر قرن نوزدهم در مشرق زمین و سرزمین‌های دیگر راه یافت؛ اما هویت ملی به منزله مفهومی علمی، از ساخته‌های تازه علوم اجتماعی است که از نیمه دوم قرن بیستم به جای مفهوم «منش ملی» و «خلق ملی» که از مفاهیم عصر رمانتیک بود در حال رواج یافتن است (مرشدی‌زاده، ۱۳۸۰).

عوامل مختلفی مانند نخبگان، دانشمندان، هنرمندان و نویسندگان، آموزش و پرورش، خانواده و رسانه‌های جمعی در تشکیل هویت تأثیرگذار هستند. از آنجا که دانش‌آموزان بیشتر وقت خود را در مدرسه می‌گذرانند، نهاد آموزش و پرورش می‌تواند از راه‌های مختلفی مانند معلم، کتاب‌های درسی و فضای آموزشی به هویت‌یابی دانش‌آموزان کمک کند. از میان عناصر آموزشی کتاب‌های درسی در نظام آموزشی کشور نقش مهمی دارند، بنابراین، در ساختن هویت دانش‌آموزان بسیار مؤثرند.

جامعه‌ای که مردم آن، نگرش واقع‌بینانه و بر مبنای حقیقت نسبت به خود داشته باشند و بر موقعیت خویش آگاهی کامل داشته و نسبت به این موقعیت احساس مثبتی در آنها وجود داشته باشد از آسیب‌ها در امان مانده و برای پیشرفت و توسعه تلاش پیگیری نموده و با ایجاد صمیمیت و همدلی جهان‌وطنی را توسعه داده و امنیت و آرامش را در سطح جهانی تجربه خواهند کرد. در نظام تعلیم و تربیت هویت‌یابی دانش‌آموزان از هر دو جنبه فردی و اجتماعی دارای اهمیت بوده است. نقش نظام آموزش در حل بحران هویت نسل آینده ایران به عنوان یکی از معضلات فرهنگی جامعه بسیار اساسی است. شناسایی، درک و تعریف دانش‌آموزان از ملت ایران و هویت ملی و احساس تعلق، وابستگی و وفاداری به آن می‌تواند ثمرات ارزنده‌ای در زندگی فردی و اجتماعی دانش‌آموزان داشته باشد (فیاض، ایمانی قوشچی، ۱۳۸۹).

از جمله فواید حاصل از آگاهی دانش‌آموزان از هویت ملی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- رشد و تکامل انسان‌ها و افزایش اعتماد به نفس

- ایجاد صمیمیت در نظام آموزشی: این احساس که همه افراد جامعه، متعلق به یک فرهنگ و هویت مشترک هستند، نوعی

کند تا این نهاد بتواند با تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی بهتر زمینه را برای دستیابی به هویت در نوجوانان فراهم کند و با گنجاندن برنامه‌های درسی مناسب در طول دوران تحصیل آنها را برای رسیدن به هویت اصلی و ایرانی خودشان راهنمایی کند. با توجه به مطالب فوق مطالعه حاضر با هدف بررسی محتوای کتب درسی (فارسی و علوم اجتماعی) پایه ششم ابتدایی با توجه به هویت ملی بر اساس استانداردهای مصوب انجام گرفت و سؤالات زیر مطرح شد:

تا چه میزان هویت ملی در محتوای کتب درسی (فارسی و علوم اجتماعی) ششم ابتدایی بر اساس استانداردهای مصوب رعایت شده است؟

سؤالات جزئی پژوهش

۱. آیا هویت ملی در متن کتب درسی (فارسی و علوم اجتماعی) ششم ابتدایی رعایت شده است؟

جامعه آماری تحقیق، کتاب‌های فارسی و علوم اجتماعی درسی پایه ششم ابتدایی است. در این پژوهش کل جامعه به منزله نمونه آماری انتخاب شد.

امروزه، برای تحلیل داده‌ها روش‌های بسیاری ارائه شده که اساس آنها محاسبه رتبه درصدی از فراوانی شاخص‌هاست. در روش‌های مذکور مشکلات ریاضیاتی وجود دارد که از اعتبار نتایج می‌کاهد. در این پژوهش، داده‌ها با روش آنتروپی شانون که برگرفته از نظریه سیستم‌ها است، پردازش می‌شوند که این خود بیانگر یکی از جنبه‌های نوآورانه پژوهش است. در واقع هنگامی که داده‌های یک ماتریس تصمیم‌گیری، به‌طور کامل مشخص شده باشد، می‌توان از روش آنتروپی برای ارزیابی وزن داده‌ها استفاده کرد. ایده روش فوق، این است که هر چه پراکندگی در مقادیر یک شاخص بیشتر باشد، آن شاخص از اهمیت بیشتری برخوردار است. (مؤمنی، ۱۳۸۷). کاربرد این روش در روش‌های تربیتی دارای پیشینه طولانی نیست. در

جدول ۱. فراوانی و درصد فراوانی نمادهای هویت ملی در محتوای کتاب‌های اجتماعی و فارسی بخوانیم

شماره	محتوای کتاب‌ها	کتاب تعلیمات اجتماعی	کتاب فارسی بخوانیم	مجموع فراوانی	درصد فراوانی
۱	پرچم	۰	۴	۴	۰.۴۸٪
۲	سرود ملی	۰	۳	۳	۰.۳۶٪
۳	تقویم رسمی	۴	۰	۴	۰.۴۸٪
۴	قومیت	۹	۲۴	۳۳	۳/۹۷٪
۵	ادبیات ملی	۲	۸۹	۹۱	۱۰/۹۵٪
۶	اساطیر ایرانی	۰	۵۳	۵۳	۷/۰۹٪
۷	جغرافیا و مکان طبیعی - ملی	۱۵۸	۱۱	۱۶۹	۲۰/۳۳٪
۸	مکان تاریخی - ملی	۳۵	۱	۳۶	۴/۳۳٪
۹	دین	۰	۰	۰	۰
۱۰	مشاهیر ایرانی	۶۹	۱۴۴	۲۱۳	۲۵/۶۳٪
۱۱	هنر ایرانی	۵۱	۹	۶۰	۷/۲۲٪
۱۲	فرهنگ	۱۲۴	۴۱	۱۶۵	۱۹/۸۵٪
*	مجموع فراوانی	۴۵۲	۳۷۹	۸۳۱	۱۰۰
*	درصد فراوانی	۵۴/۳۹٪	۴۵/۶۰٪	۱۰۰	۱۰۰

این میان می‌توان به پژوهش صالحی عمران و شکیبیان در ارتباط با هویت ملی (۱۳۸۶) اشاره نمود.

نمادهای هویت ملی که در این پژوهش مورد مطالعه قرار گرفتند از متن کتاب درسی استخراج می‌شود و برای هر نماد جدول فراوانی و درصد مشخص می‌شود. این روش یکی از رایج‌ترین روش‌ها برای پایایی در تحلیل محتوا است (هولستی، ترجمه سالارزاده، ۱۳۷۳).

برای تجزیه و تحلیل نتایج از آمار توصیفی شامل فراوانی، درصد فراوانی و هم‌چنین جداول توصیفی استفاده شده است. در این پژوهش از روش شمارش فراوانی که رایج‌ترین روش

۲. آیا هویت ملی در تصاویر کتب درسی (فارسی و علوم اجتماعی) ششم ابتدایی رعایت شده است؟

روش پژوهش

تحلیل محتوا یکی از مهم‌ترین و پرکاربردترین روش‌های تحقیق است و به درستی می‌توان گفت هر محقق به صورتی با آن سر و کار دارد (ساروخانی، ۱۳۸۳). لذا در پژوهش حاضر از روش تحلیل محتوا برای بررسی مؤلفه‌های هویت ملی در متن و تصاویر کتب درسی (فارسی و علوم اجتماعی) ششم ابتدایی استفاده شد.

استانداردهای مصوب رعایت شده است؟

با توجه به جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود که بیشترین درصد (۵۴/۳۹٪) مربوط به کتاب اجتماعی و کمترین درصد (۴۵/۶۰٪) مربوط به کتاب فارسی بخوانیم است و از بین نمادهای هویت ملی، بیشترین درصد (۲۵/۶۳٪) مربوط به نماد مشاهیر ایرانی و کمترین درصد (۰) مربوط به نماد دین است.

با توجه به جدول شماره ۲ بیشترین درصد (۵۴/۳۹٪) مربوط به کتاب اجتماعی است و سپس کتاب فارسی با درصد (۴۵/۶۰٪) است.

سؤال ۱: در متن کتاب‌های درسی علوم اجتماعی و فارسی بخوانیم ششم ابتدایی به چه میزان به نمادهای هویت ملی پرداخته شده است؟

با توجه به جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود که بیشترین درصد (۵۳/۶۳٪) مربوط به کتاب فارسی بخوانیم و کمترین درصد (۴۶/۳۸٪) مربوط به کتاب اجتماعی است؛ و همچنین از بین نمادهای هویت ملی بیشترین درصد (۲۷/۱۷٪) مربوط به نماد مشاهیر ایرانی و کمترین درصد (۰) مربوط به نماد دین است.

سؤال ۲: در تصاویر کتاب‌های درسی علوم اجتماعی و فارسی بخوانیم ششم ابتدایی به چه میزان به نمادهای هویت ملی پرداخته شده است؟

با توجه به جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود که بیشترین درصد (۸۹/۶۱٪) مربوط به کتاب اجتماعی و کمترین درصد (۱۰/۳۸٪) مربوط به کتاب فارسی بخوانیم است؛ و از بین نمادهای هویت ملی، بیشترین درصد (۲۷/۹۲٪) مربوط به نماد فرهنگ و کمترین درصد (۰) مربوط به نماد دین است.

جمع‌آوری داده‌ها و ارائه یافته‌هاست استفاده شده، به این صورت که با مراجعه به هر کتاب، تعداد دفعاتی که به یکی از نمادهای هویت ملی در قالب واحد تحلیل که در این پژوهش جمله بود، مورد شمارش قرار گرفت و گزارش شده است. در واقع محتوای کتاب‌های اجتماعی و فارسی بخوانیم به بندهای موجود در متن تقسیم شد و سپس تک‌تک جمله‌ها بر اساس وجود و عدم وجود سیزده نماد هویت ملی شامل: ۱. پرچم ۲. سرود ملی ۳. قویم رسمی ۴. قومیت ۵. ادبیات ملی ۶. اساطیر ایرانی ۷. جغرافیا و مکان‌های طبیعی و ملی ۸. مکان‌های تاریخی و ملی ۹. دین ۱۰. مشاهیر ایرانی ۱۱. هنر ملی ۱۲. فرهنگ مورد تحلیل و بررسی قرار گرفتند.

یافته‌های پژوهش

سؤال اصلی

تا چه میزان هویت ملی در محتوای (متن و تصویر) کتب درسی (فارسی و علوم اجتماعی) ششم ابتدایی بر اساس

جدول ۲. فراوانی و درصد فراوانی کل نمادهای هویت ملی در

تصاویر متن کتاب‌های اجتماعی و فارسی

کتاب‌ها	محتوا	متن	تصویر	مجموع درصد فراوانی
اجتماعی	۳۱۴	۱۳۸	۴۵۲	۵۴/۳۹٪
فارسی	۳۶۳	۱۶	۳۷۹	۴۵/۶۰٪
مجموع فراوانی	۶۷۷	۱۵۴	۸۳۱	
درصد فراوانی	۸۱/۴۶٪	۱۸/۵۳٪	۱۰۰	۱۰۰

جدول ۳. فراوانی و درصد فراوانی نمادهای هویت ملی در متن کتاب‌های اجتماعی و فارسی بخوانیم

شماره	متن کتاب‌ها	کتاب تعلیمات اجتماعی	کتاب فارسی بخوانیم	مجموع فراوانی	درصد فراوانی
۱	پرچم	۰	۱	۱	۰/۱۴٪
۲	سرود ملی	۰	۳	۳	۰/۴۴٪
۳	تقویم رسمی	۳	۰	۳	۰/۴۴٪
۴	قومیت	۸	۲۴	۳۲	۴/۷۲٪
۵	ادبیات ملی	۱	۸۹	۹۰	۱۳/۲۹٪
۶	اساطیر ایرانی	۰	۵۱	۵۱	۷/۵۳٪
۷	جغرافیا و مکان طبیعی - ملی	۱۱۷	۱۱	۱۲۸	۱۸/۹۰٪
۸	مکان تاریخی - ملی	۲۲	۰	۲۲	۳/۲۴٪
۹	دین	۰	۰	۰	۰
۱۰	مشاهیر ایرانی	۴۶	۱۳۸	۱۸۴	۲۷/۱۷٪
۱۱	هنر ایرانی	۳۲	۹	۴۱	۶/۰۵٪
۱۲	فرهنگ	۸۵	۳۷	۱۲۲	۱۸/۰۲٪
*	مجموع فراوانی	۳۱۴	۳۶۳	۶۷۷	
*	درصد فراوانی	۴۶/۳۸٪	۵۳/۶۳٪	۱۰۰	۱۰۰

جدول ۴. فراوانی و درصد فراوانی نمادهای هویت ملی در تصاویر کتاب‌های اجتماعی و فارسی بخوانیم

شماره	تصاویر کتاب‌ها	کتاب تعلیمات اجتماعی	کتاب فارسی بخوانیم	مجموع فراوانی	درصد فراوانی
نمادهای هویت ملی					
۱	پرچم	۰	۳	۳	۱/۹۴٪
۲	سرود ملی	۰	۰	۰	۰/۶۴٪
۳	تقویم رسمی	۱	۰	۱	۰/۶۴٪
۴	قومیت	۱	۰	۱	۰/۶۴٪
۵	ادبیات ملی	۱	۰	۱	۰/۶۴٪
۶	اساطیر ایرانی	۰	۲	۲	۱/۲۹٪
۷	جغرافیا و مکان طبیعی - ملی	۴۱	۰	۴۱	۲۶/۶۲٪
۸	مکان تاریخی - ملی	۱۳	۱	۱۴	۹/۰۹٪
۹	دین	۰	۰	۰	۰
۱۰	مشاهیر ایرانی	۲۳	۶	۲۹	۱۸/۸۳٪
۱۱	هنر ایرانی	۱۹	۰	۱۹	۱۲/۳۳٪
۱۲	فرهنگ	۳۹	۴	۴۳	۲۷/۹۲٪
*	مجموع فراوانی	۱۳۸	۱۶	۱۵۴	
*	درصد فراوانی	۸۹/۶۱٪	۱۰/۳۸٪	۱۰۰	۱۰۰

در بررسی تصاویر کتاب فارسی مشاهده می‌شود که در تصاویر این کتاب، تصاویر نماد پرچم، اساطیر ایرانی، مکان ملی - تاریخی، مشاهیر ایرانی و فرهنگ وجود دارد و تصاویر نماد سرود ملی، تقویم رسمی، قومیت، ادبیات ملی، جغرافیا و مکان طبیعی - ملی، دین و هنر ایرانی وجود ندارد. یافته‌های به‌دست‌آمده از پژوهش حاضر دلالت بر آن دارد که در کتاب‌های اجتماعی و فارسی بخوانیم به برخی نمادها مثل جغرافیا و مکان طبیعی - ملی، مشاهیر ایرانی و فرهنگ در حد نسبتاً مناسب توجه شده است اما به برخی نمادها مثل پرچم، سرود ملی، تقویم رسمی، قومیت، ادبیات ملی، اساطیر ایرانی، مکان تاریخی و ملی و هنر ایرانی توجه کمی شده است. به برخی نمادها مثل دین نیز اصلاً توجه نشده است؛ بنابراین طبق نتایج این پژوهش محتوای (متن و تصویر) کتاب‌های اجتماعی و فارسی بخوانیم به طور متعادل و متوازن به موضوع نمادهای هویت ملی نپرداخته است. نتایج این پژوهش با پژوهش صادق‌زاده که در تحقیق خود به این نتیجه رسیده که در کتاب‌های رشته علوم انسانی به طور متعادل به نمادهای هویت ملی توجه نشده است همسو است. نتایج به دست آمده همچنین با پژوهش صالحی عمران و شکیباییان (۱۳۸۶) که به بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی پرداخته‌اند همسو است زیرا بر اساس یافته‌های این تحقیق به عناصر هویت ملی در دروس، صفحات و تصاویر کتاب درسی این دوره توجه متعادلی نشده است و همچنین نتایج پژوهش با پژوهش لطف‌آبادی (۱۳۸۲) که در

نتیجه‌گیری و بحث

با توجه به بررسی متن تمام کتاب‌ها با توجه به جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود که بیشترین درصد با توجه (۵۳/۶۳٪) مربوط به کتاب فارسی بخوانیم و کمترین درصد (۴۶/۳۸٪) مربوط به کتاب اجتماعی است و از بین نمادهای هویت ملی بیشترین درصد (۲۷/۱۷٪) مربوط به نماد مشاهیر ایرانی است. در بررسی متن کتاب اجتماعی مشاهده می‌شود که مطالبی تحت عنوان نماد دین، اساطیر ایرانی، سرود ملی و پرچم وجود دارد و نیز در بررسی متن کتاب فارسی مشاهده می‌شود که نماد دین، مکان تاریخی - ملی و تقویم رسمی وجود ندارد. در بررسی تصاویر مربوط به نمادهای هویت ملی مشاهده می‌شود که با توجه به جدول شماره ۴ بیشترین درصد (۸۹/۶۱٪) مربوط به کتاب اجتماعی و کمترین درصد (۱۰/۳۸٪) مربوط به کتاب «فارسی بخوانیم» است؛ و نیز بین نمادهای هویت ملی، بیشترین درصد (۲۷/۹۲٪) مربوط به نماد فرهنگ و کمترین درصد (۰) مربوط به تصاویر نماد دین است.

در بررسی تصاویر کتاب اجتماعی مشاهده می‌شود که در تصاویر این کتاب، تصاویر نماد تقویم رسمی، قومیت، ادبیات ملی، جغرافیا و مکان طبیعی - ملی، مکان تاریخی - ملی، مشاهیر ایرانی، هنر ایرانی و فرهنگ وجود دارد و تصاویر نماد پرچم، سرود ملی اساطیر ایرانی و دین وجود ندارد.

۲. در نظر گرفتن راه‌کارهای عملی برای اصلاح کتاب‌های درسی در زمینه توجه به مسئله هویت ملی.

۳. توجه بیشتر به تصاویر کتاب‌های درسی در زمینه پرورش هویت ملی.

۴. پرورش هویت ملی، مذهبی بیشتر مربوط به بعد عاطفی شخصیت افراد است؛ یعنی از نظر عاطفی و اجتماعی ایجاد نگرش و گرایش در افراد نسبت به این امور به طور غیرمستقیم نتیجه بهتری خواهد داشت. به طور کلی هدایت و ارشاد غیر مستقیم اموری که مربوط به حیطه عاطفی است مورد تأیید متخصصان است.

۵. به معاونت پرورشی وزارت آموزش و پرورش و دفاتر موجود پیشنهاد می‌شود تا جهت امکان ارزیابی و مقایسه برنامه‌های مهر و موم‌های اخیر با مهر و موم‌های گذشته به مدون نمودن فعالیت‌ها و برنامه‌های امور تربیتی با همکاری کارشناسان اقدام نماید. فقدان یک مجموعه مدون علمی که امکان تحلیل کامل و همه جانبه را ارائه دهد، باعث ایجاد مشکلات و محدودیت‌هایی در پژوهش‌ها و نیز عدم وجود انگیزه به انجام پژوهش در این حیطه می‌گردد.

۶. به مسئولان ذی‌ربط پیشنهاد می‌گردد که در انتخاب موضوعات و مضامین مربوط به برنامه‌ها و مسابقات دقت بیشتری نشان دهند و از محدود و تکراری بودن آنها جلوگیری کنند و نیز در انتخاب محتوای مربوط به برنامه‌ها، عناصر ملی و مذهبی را در کنار هم مورد توجه قرار دهند.

۷. از آنجا که معاونت پرورشی قابلیت‌ها و امکانات بیشتری جهت تقویت هویت ملی و مذهبی دارد، پیشنهاد مؤکد می‌شود که بدون غرض‌ورزی و تعصب و با رعایت اصل تعادل در عناصر و منابع تغذیه‌کننده فرهنگ اعم از ملیت، مذهب و غرب (تجدد) در جهت تقویت عناصر و مؤلفه‌های ملی و مذهبی با هم برنامه‌های غنی و ارزنده‌ای جهت اجرا طراحی نماید.

۸. با بررسی تحلیل‌های انجام شده و مقایسه بین برنامه‌های عملی امور تربیتی و محتوای کتب درسی، ضعف‌ها و کاستی‌های هر یک از طریق قابلیت‌های دیگری جبران گردد؛ زیرا هر کدام از این حوزه‌ها قابلیت بالقوه‌ای دارد که نقص دیگری را جبران کند.

۹. از آنجا که دستگاه‌های مختلفی متولی فرهنگ‌سازی افراد در جامعه هستند، به منظور اثرگذاری بهتر برنامه‌ها و جلوگیری از ایجاد تناقض و تضاد در محتوای برنامه‌ها، ارتباط و هماهنگی میان اهداف و محتوای آنها در تمامی دستگاه‌های فرهنگی پیشنهاد می‌گردد.

پژوهش خود به بررسی چگونگی نگرش دانش‌آموزان دبیرستان و پیش‌دانشگاهی ایران به جهانی شدن در تأثیر آن بر ارزش‌ها و هویت دینی و ملی آنان پرداخته است همسویی دارد نتایج این پژوهش مقوله‌هایی چون تقویت هویت ملی و دینی، حاکی از عملکردهای ضعیف مدارس است.

نتایج به دست آمده همچنین با پژوهش محمدجانی، سعادت‌مند و کشتی‌آرای (۱۳۹۲) که محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی (فارسی و کتاب کار) بر مبنای مؤلفه‌های آموزش جهانی بصورت هدفمند مورد مطالعه قرار دادند و نتایج حاصل از آن که به مؤلفه آموزش سلامت بیشترین میزان توجه و به آموزش شهروندی، آموزش چندفرهنگی و آموزش محیط زیست تقریباً به یک نسبت پرداخته شده است و به آموزش صلح و برابری کمترین توجه شده است و همچنین نشان می‌دهد بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های جهانی‌شدن در کتاب فارسی سال سوم دبستان و کمترین میزان توجه در محتوای کتاب فارسی سال ششم دبستان می‌باشد؛ همسویی دارد نتایج این پژوهش مقوله‌هایی چون تقویت هویت ملی و دینی، حاکی از عملکردهای ضعیف مدارس می‌باشد.

جمع‌بندی

با توجه به اینکه آموزش و پرورش دومین نهاد پس از خانواده است که می‌تواند نقش مهمی در شکل‌گیری شخصیت دانش‌آموزان داشته باشد. از طرف دیگر در نظام آموزشی کشور ایران کتاب‌های درسی به طور متمرکز محور کار مدارس هستند و باید به محتوای کتاب‌های درسی در جهت پرورش و تقویت نمادهای هویت ملی دانش‌آموزان بیشتر توجه شود. محتوای کتاب‌های درسی در انتقال دانش، زمینه‌سازی تفکر در فراگیران و آشنا کردن فراگیران با واقعیت‌های زندگی می‌تواند نقش سازنده و فعالی داشته باشند. از طرف دیگر عدم انتخاب محتوای مناسب موجب غفلت فراگیران از واقعیت‌های موجود در جامعه شده و مشکلاتی را برای فراگیران به همراه خواهد داشت.

بنابراین لزوم بازنگری در محتوای کتاب‌های درسی ابتدایی بیشتر باید مورد توجه باشد تا بستری مناسب برای ارتقاء هویت ملی در کتاب‌های درسی ایجاد گردد.

پیشنهاد‌های پژوهش

۱. توجه به نمادهای هویت ملی در محتوای کتاب‌های درسی به طور متوازن و یکسان.

منابع

پاک‌سرشت، علیرضا کیامنش، خسرو باقری، محمد خیر، منیجه شهتی بیلاق، زهرا فردی. تهران: سمت.

لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۲). "بررسی چگونگی نگرش دانش‌آموزان دبیرستان و پیش‌دانشگاهی ایران به جهانی شدن در تأثیر آن بر ارزش‌ها و هویت دینی و ملی آنان". تهران. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، سال هفتم، شماره ۹.

لقمانی‌نیا، مهدی؛ خامسان، احمد (۱۳۸۹). "جایگاه هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران". *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، دوره سوم، شماره ۲، صص ۱۷۱-۱۴۷.

محمدجانی، فرزاد؛ سعادت‌مند، زهره؛ کشتی‌آرای، نرگس (۱۳۹۲). "تحلیل محتوای کتاب‌های آموزشی دوره ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های آموزش جهانی". *فصلنامه پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*، دوره ۱، شماره ۲.

مرشدی‌زاد، علی (۱۳۸۰). "تحول و بحران در هویت فرهنگی ایران از دوره رضاشاه تا عصر جمهوری اسلامی". *فصلنامه نامه پژوهش*، سال ششم، شماره ۲۲ و ۲۳.

منادی، مرتضی (۱۳۸۷). "جهانی شدن، دستگاه‌های فرهنگی و جوانان ایرانی، آموزش و پرورش و گفت‌وگو نوین". *پژوهشکده تعلیم و تربیت*، شماره ۳۱.

منادی، مرتضی؛ صادق‌زاده، رقیه (۱۳۸۷). "جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی و تاریخ دوره متوسطه رشته علوم انسانی". *فصلنامه نوآوری آموزشی*، سال هفتم، شماره ۲۷.

مؤمنی، منصور (۱۳۸۷). مباحث نوین تحقیق در عملیات تهران: انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.

نوشادی، محمودرضا؛ شمشی‌ری، بابک؛ احمدی، حبیب (۱۳۹۰). "نقش و کارکرد کتاب‌های تعلیمات اجتماعی پنجم دبستان و سوم راهنمایی در شکل‌گیری هویت ملی". *مجله علمی - پژوهشی پژوهش‌های برنامه درسی*، انجمن علوم برنامه درسی ایران، دوره اول، شماره اول.

هولستی، ال ار (۱۳۷۳). تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه نادر سالارزاده امیری. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

Fereshteh, M. Hussein. (1992). The US and Japanese education: Should they be compared? Paper presented at Lehigh universitys conference on education and economics in technologically advancing countries. Bethlehem, P.A.

Keller, D. & Dror, I. (1995). Planning non- formal education curricula: the case of Israel. Paper presented at the annual meeting of the American Educationa Reseaech Association, San Francisco.

اکبری، حسین؛ عزیزی، جلیل (۱۳۸۹). "هویت ملی و عوامل مؤثر بر آن در میان دانش‌آموزان دوره متوسطه". *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، سال هفتم، شماره ۲۷.

داوری اردکان، نگار (۱۳۸۶). "نمادهای هویت ایرانی و زبان فارسی". *فصلنامه علوم ملی*، سال هشتم، شماره ۲.

ساروخانی، باقر (۱۳۸۳). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، ج ۱، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و علوم فرهنگی.

سازمان آموزش و پرورش (۱۳۸۹). آیین‌نامه سازمان‌دهی منابع آموزشی و تربیتی. قابل‌دسترسی در: samanketab.roshdmag.ir/aboutusayeenname-fa.html

شیخاوندی، داور (۱۳۸۰). تکوین و تنفیذ هویت ملی، ج ۲، تهران: مرکز باستان‌شناسی اسلام و ایران.

صادق‌زاده، رقیه (۱۳۸۷). "بررسی جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره آموزش متوسطه (تاریخ و ادبیات فارسی) رشته علوم انسانی ایران". پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه الزهراء.

صالحی عمران، ابراهیم؛ شکیباییان، طناز (۱۳۸۶). "بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی". *فصلنامه علوم ملی*، سال هشتم، شماره یکم.

علیرضایی، مریم (۱۳۸۵). "جایگاه هویت ملی و دینی در کتب درسی دوره متوسطه". پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه بیرجند. دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

فیاض، ایراندخت؛ ایمانی قوشچی، فریبا (۱۳۸۹). "بررسی نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی تاریخ، علوم اجتماعی، دوره متوسطه رشته‌های علوم انسانی، تجربی و ریاضی فیزیک در سال تحصیلی ۸۹-۸۸". *فصلنامه روان‌شناسی تربیتی*، سال ششم، شماره ۱۷.

گال مردیت، بورگ والتر؛ گال موریس (۱۳۸۲). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی، ترجمه احمدرضا نصر، حمیدرضا عریضی، محمود ابوالقاسمی، محمدجعفر

Kim, H.J. (2004). National Identity in Korean Curriculum, Canadian Social Studies, Vol.38(3):74-89.

Siriwardena, R. (2002). National identity, content of education and ethnic perception. <http://www.Sangam.org/Analysisnationalidentity>.